

Kabán Annamária: A magyar tudományos stílus a kezdetektől a felvilágosodás koráig. Szemiotikai, szövegnyelvészeti megközelítés
Az MTA Nyelvtudományi Intézete. Linguistica Series A. Studia et Dissertationes, 12.
Budapest, 1993. 161 p.

1. KABÁN ANNAMÁRIÁT nem kell bemutatnom a magyar szakközönségnek, neve és tevékenysége jól ismert a hazai és külföldi szakirodalomban. Annyit azért mégis el kell mondanom róla, hogy Kolozsvárról indult, és a SZABÓ ZOLTÁN példája és tevékenysége nyomán szerveződött tudományos csoportosulásnak (talán: „iskolának”) egyik igen tehetséges és szorgalmas képviselője, amely (tudniillik: a csoportosulás) értékes alkotásokkal gyarapította az egyetemes magyar nyelvtudomány elméleti és módszertani ismeretrendszerét, főleg azért, hogy utat nyitott korszerű elképzeléseknek és felfogásoknak, tudományos rangra emelve a szövegtani és szemiotikai vizsgálódásokat mindazokkal a kutatási területekkel, amelyeket a kommunikációelmélet, a stilisztika, a pragmatika, a szocio- és pszicholingvisztika, valamint a kognitív grammatika és szemantika jelöl. Az egykori „tanítványok” ma már kiforrott tudományos kutatók, és önálló tudományos alkotásaikkal gazdagítják a magyar nyelv- és irodalomtudományt. Ezek közé, a „mester szárnyai alól kinőtt tanítványok” közé tartozik KABÁN ANNAMÁRIA is, aki a kilencvenes évek eleje óta a Miskolci Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense.

2. Az utóbbi évtizedekben, de főleg a nyolcvanas évek eleje óta hazai viszonylatban is rendkívüli módon megnövekedett a stilisztikai stúdiumok iránti érdeklődés, és egymás után jelennek meg a vaskos monográfiák, tanulmánykötetek, különböző összefoglalók, folyóiratcikkek. Tudományos kongresszusokon és ülészekokon foglalkoznak a stílus és a stilisztika szerteágazó kérdéskörével, új szempontokkal és elképzelésekkel gazdagítva és színesítve a kutatási területet, ám a stíluselméleti kérdések vizsgálata során a funkcionális stílusok egyik igen lényeges változata – a tudományos stílus – nem kapta meg jelentőségénél fogva az őt megillető helyet a magyar stilisztikai vizsgálódásokban. KABÁN ANNAMÁRIÁNAK írásunk címében szereplő alkotása ezt a hiányt igyekszik pótolni, nemcsak azért, hogy szakszerű bepillantást nyújt az olvasónak a tudományos stílus lényegébe, hanem „konkrét korszakhoz kötött elemzésével” sem marad adós, azaz nemcsak a tudományos stílus lényegét vizsgálja, hanem fölvezeti történetét is voltaképpen a magyar írásbeliség kialakulásától („a kezdetektől”) a felvilágosodás koráig.

3. KABÁN ANNAMÁRIA a 20. század végi tudományos követelményeknek megfelelően tanulmányában a Nicolaus Cusanus-féle „concordantia omnium rerum” alapelvét követve vizsgálja kutatási tárgyát. Idézi LOUIS HJELMSLEV megállapítását is, aki szerint „a legkisebb részrendszer is teljes egészet alkot, természetesen nem izolált rendszert” (17). De HJELMSLEV megállapításához kapcsolódóan idézhetem a neves német, Nobel-díjas atomfizikus, Werner Heisenberg véleményét is, aki nem sokkal halála előtt írt „A rész és az egész” című könyvében (1976.) azt állítja, hogy minden elemi rész az összes többiből van összetéve”. Ezeket a megállapításokat csupán azért idéztük, hogy igazoljuk KABÁN ANNAMÁRIA szemléletmódjának és módszerének helyességét, azt tudniillik, hogy

a tudományos stílus lényegét azoknak a kutatási területeknek, tudományos diszciplínának a bevonásával vizsgálja, és megállapításait ezeknek a „részeknek” az egységbe foglalásával alakítja ki, amelyekre ismertetésünk 1. pontjában utaltunk, azaz maradéktalanul érvényesíti a már említett concordantia omnium rerum elvét csakúgy, mint a HJELMSLEV és a Werner Heisenberg-féle rész és egész dialektikus egységét. Ezeknek a szempontoknak a következetes érvényesítése biztosítja a könyv szerzője számára a szilárd interdiszciplináris keretet a vizsgált korszak magyar tudományos stílusa lényegének és történetének a feltárására.

4. Az interdiszciplináris szemléletmódnak megfelelően a könyv szerzője munkájának első részében (Elméleti kérdések, 9—32) olyan tudományelméleti és módszertani kérdéseket vizsgál, amelyek hozzásegítik az olvasót ahhoz, hogy a második rész (A magyar tudományos stílus a felvilágosodás koráig, 33—110) anyagát megfelelő tudományos összefüggésekben szemlélhesse. Ily módon tanulmányának első nagy fejezetében (Elméleti kérdések) KABÁN ANNAMÁRIA a funkcionális stílus fogalmának, lényegének tisztázására vállalkozik, eljárását azzal indokolva, hogy a tudományos stílus a funkcionális stílusok egyik igen lényeges változata. Miután áttekinti a funkcionális stílus fogalmának, illetve a funkcionális szemléletmódnak a különböző értelmezési módjait (BENKŐ, COTÉANU, BÁRCZI, KRETSCHMER, JAKOBSON, VACHEK és sokan mások, 9—12. old.), abból a nem eléggé helyeselhető álláspontból indul ki, hogy „a nyelv nem rendszerében él elsősorban, hanem használatában”, de természetesen használatában is rendszerként működik (DEME LÁSZLÓ megállapítása, a szerző idézi könyvének 17. oldalán). Ily módon a funkcionális stílus, mutatis mutandis a tudományos stílus fogalmának a tisztázása során olyan szabályszerűségek tárulnak fel a kutató előtt, amelyek nem tanulmányozhatók a grammatika határain belül maradvá nyelvészeti eszközökkel (12). Nyilvánvaló tehát, hogy a kutatónak ki kell lépnie a grammatika területéről, a kimondottan nyelvészeti vizsgálatot a stilisztikai kutatásokban ki kell egészítenie a szemiotikai, kommunikációelméleti, szövegtani és a pragmatikai szempontok érvényesítésével, de utalhatunk a kognitív és a szociokulturális tényezők szerepére is. Ugyanis az imént említett szabályszerűségekben olyan mozzanatok játszanak fontos szerepet, amelyek az említett tudományos területek kontextusában értelmezhetők helyesen.

5. KABÁN ANNAMÁRIA tanulmányában, amely feltételezésem szerint a nyolcvanas évek közepén készült kandidátusi értekezésének továbbfejlesztése, egységbe ötvözi azokat az eredményeket, amelyeket a tudományos gondolkodás akkorra elért a szemiotikában, a kommunikációelméletben, a szövegtanban, a pragmatikában és a hozzájuk kapcsolódó tudományterületeken. Csak az elismerés hangján szólhatunk azokról az árnyalt elemzésekről, melyeket a funkcionális stílus szemiotikai vizsgálatáról vagy az ehhez kapcsolódó pragmatikai kérdésekről, a lehetséges világokról, a különféle világmodellekről, a kognitív pszichológia szerepéről olvashatunk, amit eredeti módon értelmezett szakirodalmi ismeretei elmélyítene (VAN DIJK, WITTGENSTEIN, VIGOTSKIJ, G. BATESON, HINTIKKA, BÁNRETI, MILLER, PETŐFI és mások, 12—17).

Tömören, de rendkívül világosan – a korabeli nemzetközi és hazai szakirodalom ismeretében – elemzi a szövegtan és a stilisztika kapcsolatát, utalva a stílusnak szöveg-szervező, szöveggalkotó szerepére. Ennek a jól felépített alfejezetnek a bemutatását csak nevek felvillantásával jelezhetem: SANDERS, HARWEG, CASSIRER, ANDERSON, VAN DIJK,

BREUER, SZABÓ, HJELMSLEV, SCHMIDT, LUX. A nevek alapján a szakértő látja, hogy KABÁN ANNAMÁRIA miként értelmezi a stilsztika és a szövegnyelvészet kapcsolatát (14—21).

6. Midőn KABÁN ANNAMÁRIA a funkcionális stílusok lényegét igyekszik megvilágítani, a szemiotikai (beleértve mindhárom részterületét), a kommunikációelméleti és a szövegnyelvészeti (szövegtani) megközelítést voltaképpen a Bronislaw Malinowski, lengyel származású, Londonban, majd az Egyesült Államokban tevékenykedő etnográfustól és antropológustól meghonosított szituációs kontextusba ágyazva végzi el, amiről ő ilyen formában nem beszél, de ennek szellemében állapítja meg – és ezt helyeselhetjük –, hogy tudniillik „a nyelvészeti stilsztika (PÉTER MIHÁLY megállapítása szerint – ez az én betoldásom: M. J.) szerves részét alkotja annak a szélesebb problémakörnek, amelyet a nyelv funkcionális variációjának nevezhetünk” (12). KABÁN ANNAMÁRIÁNAK PÉTER MIHÁLY ez utóbbi megállapítására támaszkodó véleményét továbbgondolva és némileg kiegészítve, talán nem nehéz eljutnunk az úgynevezett monolitikus nyelv tételének a tarthatatlanságához. Ugyanis az emberi kommunikáció voltaképpen „funkcionális nyelvekben”, „funkcionális stílusokban” (lásd erről a prágaiak felfogását), „nyelvi regiszterekben” (M. A. K. HALLIDAY) történik, tehát verbális érintkezéseink során úgynevezett „korlátozott hatókörű nyelveket” (restricted languages, az elnevezés JOHN RUPERT FIRTH-től származik) használunk. Ez azt jelenti, hogy nyelvi megnyilatkozásaink során a szituációs kontextusnak megfelelően (a fogalmat a szó legtagabb értelmében használva) nem hozzuk mozgásba az egész nyelvrendszert (ezt soha nem tesszük), hanem kommunikációs kompetenciáinknak a birtokában a nyelvi kompetenciáinknak csak az a része, az a dimenziója lendül mozgásba, amit a szituációs kontextus a kommunikációs kompetencia alapján megkövetel.

7. KABÁN ANNAMÁRIA a tudományos stílus lényegét vizsgálva kilép a grammatika területéről, és számba veszi azokat a nyelven kívüli tényezőket is, amelyek ha nem kizárólagosan is, de nagymértékben befolyásolják a tudományos stílus milyenségét, lényegét. Helyeselhetően különbséget tesz a tudományos stílus elsődleges (és másodlagos) külső és belső (nyelvi) jellemzői között. Az elsődleges külső tényezők között a tanulmány szerzője fontosnak tartja a közlés tartalmának társadalmi vonatkozásait és a sajátos beszédminőségre való irányulást (22), de igen lényegesek a másodlagos külső tényezők is, melyek közül az író általános műveltsége, viszonya a közlés tartalmához, az író és olvasó közötti viszony, az olvasó általános műveltsége stb. a leglényegesebbek. KABÁN ANNAMÁRIA nagyon helyesen a tudományos stílus kérdését a kulturális, a szociokulturális keretben véli helyesen értelmezhetőnek, azaz egy másodlagos rendszerben, mely egy természetes nyelvre épül (22).

A tudományos stílus (belső) nyelvi jellemzői közül a könyv szerzője legfontosabbnak a logikai következetességet és a részek közötti összefüggést tartja, s megszerkesztettségének legjobb vizsgálati módszerét az összehasonlító módszerben látja. Erre vonatkozóan hivatkozik a neves bukaresti matematikus nyelvész, SOLOMON MARCUS „Ötvenkét oppozíció a tudományos és a költői kommunikáció között” című tanulmányára (in: SOLOMON MARCUS: *A nyelvi szépség matematikája*, Budapest, 1977. 147—165), melyben a bukaresti szerző valóban megbízható kritériumok alapján állapítja meg a kétféle kommunikáció közötti oppozíciókat. Ehhez hasonló szemléletmód alapján készült FRIEDRICH

HART oppozíciós táblázata is, mely a köznyelv és a tudományos nyelv közötti különbségeket méri fel (FRIEDRICH HART: Fogalomalkotás az irodalomtudományban, in: *Helikon* 22. 1976. 517—545), de igen helyesen állapítja meg KABÁN ANNAMÁRIA, hogy mindkét esetben eszményített típusokról van szó, hiszen nyilvánvaló: egységes tudományos stílusról beszélni merő illúzió (25—26).

8. Kabán Annamária a 16—18. századot felölelő korszak tudományos műveinek, írott szövegeinek stilisztikai szempontú tanulmányozását a szemiotika három dimenziója alapján veszi szemügyre, ami egyúttal a szövegelemzés három szintjét jelöli, azaz kirajzolódnak a szövegelemzés pragmatikai, szemantikai és szintaktikai szintjei, valamint a szövegnek, a stílusnak e szintekkel érintkező mozzanatai: a kognitív, pszicho- és szociolingvisztikai, kommunikációelméleti stb. aspektusai, nem is beszélve a szintaktikai tényezőkön kívüli, másfajta grammatikai mozzanatokról. Mint ismeretes, a szemiotika három területének hierarchikus sorrendje: a szintaxis, a szemantika és a pragmatika. Ám a tanulmány szerzője igen jó érzékkel ezt a sorrendet – vizsgálati módszereiről szólva – felcseréli, minden bizonnyal nem véletlenül, és a pragmatika, szemantika és a szintaxis sorrendet követi, ami azt jelenti, hogy a stílus – így a tudományos stílus – vizsgálatában is a pragmatikai szempontok érvényesítésének, valamint a hozzájuk szorosan kapcsolódó mozzanatoknak elsőrendű fontosságot tulajdonít (27—32). (Erre vonatkozólag lásd TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *A magyar nyelv stilisztikája*, Budapest, 1996. című munkáját, melyben a szerző a stíluselemzésben a pragmatikai szemléletmódnak, a szövegközpontúságnak, a történetiségnek és a felülről lefelé építkezés rendszerezésének fontosságát hangsúlyozza.) KABÁN ANNAMÁRIA könyvében ezt így kifejtetten nem hangsúlyozza (nem is hangsúlyozhatja, hiszen TOLCSVAI NAGY GÁBOR könyve jóval később jelent meg), ám elemzéseiben mintha ráérezett volna ezeknek a szempontoknak az érvényesítésére, mert implicit módon ezek a szempontok kimutathatók elemzéseiben.

A szövegszintaktikai elemzés című alfejezetben (28—32) a szerző jelentős elméleti, tudományódszertani és gyakorlati kérdéseket vizsgál, egyeseket pedig érint. Itt van például a szövegszintaxis kérdése. Vajon létezik-e úgynevezett szövegszintaxis. Ezt a kérdést néhány évvel ezelőtt fölvettem PETŐFI S. JÁNOSnak is egyik budapesti előadása során. Akkor ő is elég bonyolult kérdésnek ítélte meg a szövegszintaxis létére vagy nemlétére vonatkozó kérdést. Függetlenül attól, hogy létezik-e par excellence szövegszintaxis, vagy nem, KABÁN ANNAMÁRIA a lehető leghelyesebb megoldást választotta, hogy tudniillik: ha a szöveg több mondat összekapcsolásából jön létre, akkor léteznie kell egy olyan szabályrendszernek, mely „szövegmondatok” egybekapcsolását szabályozza. (A szövegmondat, rendszermondat lényegéről lásd KÁROLY SÁNDOR: Mondat és megnyilatkozás – Sentence and utterance, in: *Néprajz és nyelvtudomány*, 24—25. 1981. 49—64.) Nyilvánvaló, ha ezt a gondolatmenetet tágítjuk – éppen a mondatok szövegbe szerveződésének kapcsán –, akkor felmerülhet az a kérdés is, hogy ha már létezik rendszermondat és szövegmondat, vajon a mondat feletti szinten számolhatunk-e langue-parole viszónnyal, absztrahálhatók-e mondat (itt rendszermondat) fölötti alakulatok. PETŐFI S. JÁNOS és VAN DIJK is annak idején beszélt mondat fölötti makrokompozíciókról, szövegmodellekről vagy szuperstruktúrákról, de ezek már nem a nyelvi rendszer elemei, hanem a „gondolatcsere megértésre-megértetésre irányuló feladatai formálták ki s irányítják őket”

(részletesebben lásd BÉKESI IMRE: *A gondolkodás grammatikája. Szöveg- és mondat-szerkezeti elemzések*, Budapest, 1986. 20—21).

Nos, visszatérve a mondatok szövegbe szerveződésnek a kérdéséhez, azaz a szövegszintaxishez, KABÁN ANNAMÁRIA célkitűzéseinek megfelelően abból a helyes elgondolásból indul ki, hogy „Egy szöveg mondatokból épülése a születő gondolatot szolgálva alakul olyanná (lásd az iménti BÉKESI-megállapítást), amilyen, a keletkezett alakulat azonban nem esetleges, hanem általában jól tipizálható, mégpedig nyelvészeti szempontból” (29). Tehát nem a langue–parole viszony a döntő szempont a mondat fölötti szinten, hanem a gondolat „megértésre-megértetésre” irányuló feladatai irányítják és formálják a mondat feletti szint szerkezetét. A továbbiakban KABÁN ANNAMÁRIA a szövegek mondat-szerkezeti vizsgálatában DEME LÁSZLÓ (*Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*, Budapest, 1971.) és BÉKESI IMRE (*Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*, Budapest, 1982.) módszerére támaszkodva fejti ki a szöveg mondat-szerkezeti kérdéséről vallott álláspontját. A mondat-szerkezeti vizsgálódásokkal, általában a szövegelemzésekkel a tanulmány szerzője arra akar fényt deríteni, hogy a „tudományos író szándék-típusa probléma-megoldó stratégiája milyen sajátos struktúra-szervezési módokat képes már abban a korban (16—18. század, az én betoldásom: M. J.) kialakítani?” (32).

9. Tanulmányának második nagy fejezetében (A magyar tudományos stílus a felvilágosodás koráig, 33—104) KABÁN ANNAMÁRIA fejtegetéseit a magyar tudományos stílus kialakulásának reneszánsz kori bemutatásával kezdi. Az írásbeliség forrásairól szólva hivatkozik HORVÁTH JÁNOS korszakalkotó művére, *A magyar irodalmi műveltség kezdeteire* (1931.), melyben a neves tudós az írásbeliségünk két forrását említi: az élő magyar nyelvet és a népköltészetet, valamint a latin nyelvű irodalmat. A reneszánsz kori tudományos stílus képviselőiként a miskolci szerző főleg a történetírást, a jogtudomány és a filológia, valamint a filozófia és a természettudományok (főleg az orvostudomány) művelőit emeli ki, közülük is Antonio Bonfini, Werbőczy Istvánt, az erdélyi Laskai Csókás Pétert, az orvosok közül a híres sárospataki tanárt, Balsaráti Vitus Jánost. Jól érzékelteti a szerző azt a változást, melyet a 16. században a latinról az anyanyelvre való áttérés jelentett a tudományos stílus megizmosodásában (ezzel kapcsolatban részletesebben lásd BALÁZS JÁNOS „Sylvester János és kora” című munkáját, 1958.). KABÁN ANNAMÁRIA is egy nagyon szép és színes seregszemlét tart munkájában a korszak jeles személyiségeiről, akik elindítói és megszilárdítói lettek az egyre színesebbé és árnyaltabbá váló magyar tudományos stílusnak és az anyanyelvűvé átalakuló magyar művelődésnek. A korszak személyiségeinek a nevei önmagukért beszélnek. Hoffgreff György, Heltai Gáspár a kolozsvári nyomda irányítói, majd valamivel később indul a debreceni nyomda Huszár Gál, Török Mihály és mások irányításával, de nem feledkezhetünk meg Bornemissza Péter tevékenységéről sem. Egymásután jelennek meg a különböző nyelvtanok, egyelőre még latin nyelven (HONTERUS JÁNOS grammatikája Krakkóban), magyar szempontból rendkívül jelentős SYLVESTER JÁNOS *Grammatica Hungarolatina* című munkája (1539.), vagy a 17. század elején SZENCZI MOLNÁR ALBERT nyelvtana, a *Novae Grammaticae Hungaricae ... Libri Duo*. De utalhatunk Szepsi Csombor Márton útleírására, az *Europica varietasra* (1620.), mely a szélesebb olvasóközönségnek szól, de föltétlenül színezi azt a művelődéstörténeti körképet, melyet KABÁN ANNAMÁRIA felvázol (34—43).

Kidolgozott módszerének megfelelően nagy pontossággal, részletekbe menően elemzi a jeles egyházi író és hitvitázó, Méliusz Juhász Péter *Herbarium* című munkáját (1578.), mely ebben a formájában iskolapéldája a szövegpragmatikai, szemantikai és szintaktikai elemzésnek, amit részletes szókincstani elemzés is kísér (54—66).

10. Művelődéstörténeti körkép vezet be a magyar tudományos stílus barokk korabeli elemzését is. E korszak lényeges jegyeinek a felderítésében is KABÁN ANNAMÁRIA jelentős és alapos munkát végzett. Csak jelzésszerűen utalhatunk nevekre, amelyek a korszak (17. század) tudományos színvonalának értékmérői: a nagy angol puritánus teológus, Amesius, a francia René Descartes, a német Coccejus, Comenius vagy Apáczai Csere János, Alsted, Bisterfeld és Bél Mátyás, akinek nevéhez fűződik az első jelentős forráskiadvány, az *Adparatus ad historiam Hungariae* (1735—1736.). Ebből a korszakból kiemelkedik GELEJI KATONA ISTVÁN *Magyar Grammatikátskája* (Gyulafehérvár, 1645.), mely az első magyar nyelvű nyelvtan, ami jelentőségét szerfölött növeli. Természetesen jogi, aritmetikai, történelmi, kertészeti tárgyú könyvek megjelenéséről is tud a korszak tudományossága, aminek felderítése és szakszerű elemző bemutatása a miskolci szerző jó elemző és szintetizáló képességére utal (66—74).

Hasonlóképpen vélekedhetünk Apáczai Csere János „*Magyar Encyclopaedia*” című munkájának bemutatásáról is. KABÁN ANNAMÁRIA a már eddig is többször említett három szintnek (pragmatika, szemantika, szintaxis) megfelelően elemzi Apáczai alkotását, ezt megelőzően világos képet tár az olvasó elé az *Encyclopaedia* forrásairól. Itt elegendő megemlítenünk Bacont, Decartes-ot, Alstedet, Bisterfeldet, általában azt az intellektuális légkört, amely körülvette Apáczait Hollandiában (75—76).

Az *Encyclopaedia* „pragmatikai bemutatása” után a szemantikai elemzés tömörsége szembeötlő, de ez a tömörség voltaképpen a részletekre irányítja az olvasó figyelmét (77). Az *Encyclopaedia* szövegének elemzését KABÁN ANNAMÁRIA nem annyira a hagyományos grammatikából jól ismert viszonyok alapján kezdi, hanem az aktuális tagolást, a téma-réma, topic-comment viszony alkalmazását tekinti járhatóbb útnak. A szerző nagyon jellemzőnek tartja Apáczai szövegében a láncszerű témafejlődést, viszont „a mondat rémája általában több elemű, és ezek rendre, gyakran a kiinduló mondattól egészen távol kerülnek egy másik rémához viszonyítva a téma szerepébe” (79). Ezek a finom árnyalatokra utaló megfigyelések jellemzőek KABÁN ANNAMÁRIA egész elemzési rendszerére csakúgy, mint azokra a megállapításaira is, amelyek a szövegen belüli mondat-egységek kapcsolódásaira vonatkoznak (mellérendelő, alárendelő viszonyok, melyeknek százalékos arányait is megadja, 80—82).

11. A korszak másik kimagasló személyisége a 17. század végi művelődéstörténetben Pápai Páriz Ferenc, nagyenyedi orvos és kollégiumi tanár, aki „az anyanyelvű irodalom és a világi tudományok fontosságát” (85) tartja hazája felemelkedése leglényegesebb tényezőjének. A nagyenyedi tudósnek a könyvei részben fordítások, részben pedig saját olvasmányai alapján összeállított és szerkesztett könyvek. KABÁN ANNAMÁRIA Pápai Páriz *Pax corporis*a szövegének elemzését (ez az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű orvosi könyv), a már ismert módszertani alapelvek szerint, a három szintnek megfelelően végzi. A szövegpragmatikai részben a korszak rövid művelődéstörténeti áttekintése után (Descartes, Coccejus, Apáczai, Enyedi Sándor, Csernátoni Pál, 85—86) a szövegsemantikai elemzésben a betegségeket tárgyaló fejezeteket mutatja be, majd

részletesen elemzi a Pax corporis szövegének szintaktikai viszonyait. Minthogy érvelő szövegrészekről van szó, KABÁN ANNAMÁRIA elsősorban azt vizsgálja, hogy ezek a szövegrészek milyen mondatkapcsolatokra épülnek fel (ellentétes, okadó magyarázó, következtető, kapcsolatos stb.), és ezeknek a kapcsolódásoknak az alapján egy típusmodellt állít fel: kiinduló állítás → okadó magyarázó → ellentétes → következtető (88). Tanulságos KABÁN ANNAMÁRIA tanulmányának az a része is, amelyben összehasonlítja a Herbarium, az Encyclopaedia és a Pax corporis szövegegység egészére vonatkozó mutatókat, és arra a következtetésre jut, hogy „az érvelő szövegtípus él leginkább az összeszerkesztés tömbök által nyújtott lehetőségével is” (93), és ezzel biztosítja, hogy az egyes gondolategységek szorosabban kapcsolódjanak egymáshoz a Pax corporisban, mint a Herbariumban vagy az Encyclopaediában. Természetesen a szerző emellett a mondategységek (mellérendelő és alárendelő) viszonyait is bemutatja (93–95).

12. Nagy érdeme KABÁN ANNAMÁRIÁNAK, hogy a tanulmányában egyenrangú jelentőséget tulajdonít a különböző korszakok szociokulturális (művelődéstörténeti) és a tudományos stílus voltaképpen szövegnyelvészeti (szövegtani) elemzésének. Így jár el a késői barokk kor tudományos stílusának a bemutatásában is. Sajnos itt is csak nevekre és művekre utalhatunk, amelyek önmagukért beszélnek: Pray György jezsuita történész, Bod Péter Magyar Athenasa (1767.), Hübner János A geográfiai tudománynak első kezdete című munkája (1749.), Vetsei P. István Magyar geográfiája (1757.), Bertalanffy Pál A világnak kétféle rövid ismérése című munkája, Csatári János Magyarország történetének rövid summája (1749.) stb. Mindezek a munkák egy új korszak beköszöntét jelzik, különféle jellegük – amint erre KABÁN ANNAMÁRIA is rámutat – stílusukban is lemérhető.

A késői barokk kor legjelentősebb tudós egyénisége Bod Péter, akinek Magyar Athenasára már utaltunk. Sokoldalú, színes egyéniség, mert a teológia, államtudomány, történelem, nyelvészet és irodalomtudomány egyaránt érdekelte, s ezek mindegyikét művelte is. Főleg irodalomtörténettel foglalkozott. Több magyar írónak külön is megírta az életét, és bemutatta tudományos tevékenységét. Főműve az első magyar nyelvű írói lexikon: A Magyar Athenas (1766.), amely 500-nál több magyar író életének és munkáinak az ismertetését tartalmazza. KABÁN ANNAMÁRIA tömören ismerteti a lexikon szerkesztését (előszó, majd betűrendben az írói életrajzok, 101–104), az anyaggyűjtés módszerét (Bethlen Kata könyvtára, Ráday Gedeon gyűjteménye), és az eddigiekhez hasonlóan elemzi a szöveg pragmatikai, szemantikai és szintaktikai viszonyait. A tanulmány szerzőjének finom megfigyelőképességére utal, hogy Bod Péter Athenasában LÉVI-STRAUSS és A. GREIMAS módszerére emlékeztető vonásokat fedez föl. Ez azt jelenti, hogy KABÁN ANNAMÁRIA a két francia tudóshoz hasonlóan úgynevezett állandó funkciókat állapít meg Bod Péter Athenasában is, például: „az író születése – tanulmányai – elhelyezkedése – irodalmi vagy tudományos munkássága – műveinek felsorolása” (105). Az eddigiekhez hasonlóan az Athenas szövegét a mondathosszúság és a DEME LÁSZLÓtól kidolgozott szövegegységek tömbösödése szempontjából is vizsgálja a szerző, és összeveti a Herbarium, az Encyclopaedia és a Pax corporis azonos mutatóival. Ugyanígy az összehasonlító módszert alkalmazza a szövegmondatok kapcsolási formáinak (mellérendelő, alárendelő viszonyok) a vizsgálatában is.

13. Egy jól felépített, gondosan kimunkált felfogáson alapuló tudományos alkotást mutattunk be az olvasónak, melyért KABÁN ANNAMÁRIA méltán nyerte el a nyelvtudomány kandidátusa fokozatot. Az egykori kolozsvári inspiráció föltétlenül előnyére vált, európai kitekintésű szemléletmódot tükröz ez az alkotása. Olvasás és írás közben is állandóan éreztem, hogy a szerző többet tudna és szeretne mondani akármelyik kérdésről, mint amennyit elmond, de a terjedelmi korlátok minden bizonnyal útját állták eme nemes szándékának. Viszont bizonyos hiányérzettel teszem le KABÁN ANNAMÁRIÁNAK ezt az egyébként színvonalas tanulmányát. Anélkül, hogy ünneprontó akarnék lenni, meg kell mondanom, engem mindvégig zavart az a tény, hogy ebben a jól átgondolt tanulmányban nem esik szó a nagy hitvitázókról, mondjuk Magyar Istvánról, Telegdi Miklósról, de főleg Pázmány Péterről, arról a Pázmányról, akinek nem kis érdeme volt a magyar irodalmi nyelv és stílus pallérozásában (beleértve a tudományos stílust is). Természetesen tiszteletben tartom a szerző felfogását, és így a nyomdafestéket látott változatot fogadom el, amivel egyébként messzemenően egyetértek, s ehhez még azt szeretném hozzátenni, hogy ez a megjegyzésem mit sem von le KABÁN ANNAMÁRIA munkájának az értékéből. Az eddigi tudományos tevékenysége is biztosíték arra, hogy a most vázlatosan bemutatott munkájához hasonló alkotásokkal a jövőben még gazdagítani fogja a magyar nyelvtudományt.

A bemutatott könyvet a szerző szakirodalmi jegyzékkel, tárgymutatóval és angol nyelvű tartalmi kivonattal zárja.

Máté Jakab

Multimédiumok az oktatásban és a kutatásban

1. Fizika felkészítő az érettségi és felvételi vizsgákra

1. Ebben az írásunkban BARÁTH ZSOLT – CZECZEI JÓZSEF – SIPOS ANDRÁS – SZABADI LÁSZLÓ „Fizika felkészítő az érettségi és felvételi vizsgákra” című korongját kívánjuk vázlatosan bemutatni és röviden kommentálni. Ez a CD-ROM több más kiadvány (például a *Történelem felkészítő az érettségi és a felvételi vizsgákra*) társaságában a Pannon-Klett Könyvkiadó Kft. gondozásában jelent meg 1997-ben.

Kommentárjaink megfogalmazásakor részint a saját tapasztalatainkat és kutatási eredményeinket használjuk fel (lásd többek között VASS LÁSZLÓ: A hipermédium néhány retorikai szabályszerűsége. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ: *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 157-167), részint pedig HARTMUT SCHRÖDER kritériumkatalógusát (lásd HARTMUT SCHRÖDER: *Kritériumok CD-ROM-ok és WWW oldalak értékeléséhez* (ford. PETŐFI S. JÁNOS) című tanulmányát a jelen kötetben, lásd 87-91). A lehetőségekhez képest a technikai részletektől ezúttal is eltekintünk.

2. Az oktatóprogram anyaga négy nagy tematikus egység köré szerveződik, ezek a következők: „Feladatok”, „Elmélet”, „Híres emberek” és „Nevezetes kísérletek”. Az 1. ábra a főmenüt mutatja.